

Arkeologi vid Breds kyrka

Arkeologisk schaktningsövervakning

Breds kyrka
Breds socken
Enköpings kommun
Uppland

Emelie Sunding

Arkeologi vid Breds kyrka

Arkeologisk schaktningsövervakning

Breds kyrka
Breds socken
Enköpings kommun
Uppland

Emelie Sunding

Omslagsbild: Breds kyrka i maj 2016. Foto mot N. Emelie Sunding, Upplandsmuseet.

Upplandsmuseets rapporter 2016:25
ISSN 1654-8280

Fotograf och bearbetning av foton där inget annat anges: Emelie Sunding
Planframställning där inget annat anges: Emelie Sunding
Vetenskaplig granskning: Bent Syse

Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet. Dnr I2014/00634

© Upplandsmuseet, 2016

Upplandsmuseet, Fyrstorg 2, 753 10 Uppsala
Telefon 018 – 16 91 00
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Bakgrund	8
Syfte, metod och genomförande	10
Undersökningsresultat	11
Fynd	18
Slutdiskussion	19
Administrativa uppgifter	20
Referenser	20

Sammanfattning

Efter beslut från Länsstyrelsen i Uppsala län har Upplandsmuseet, avdelning Arkeologi, utfört en arkeologisk schaktningsövervakning vid Breds kyrka i Enköpings kommun i Uppland. Arbetet utfördes i maj 2016 och omfattade övervakning av markarbeten i samband anläggande av ringledare för åskskydd. Vid arbetet påträffades flera äldre lämningar i schaktet. Längs kyrkobyggnadens norra sida fanns i tre partier rester av grundmurar. Dessa tolkas vara delar av en äldre kyrkobyggnad. Även vid västgaveln påträffades murrester. Längs södra långsidan fanns en stenkonstruktion som eventuellt kan vara överbyggnad till en grav. Vid korgaveln fanns rikligt med kalkbruk och tegelkross i schaktet.

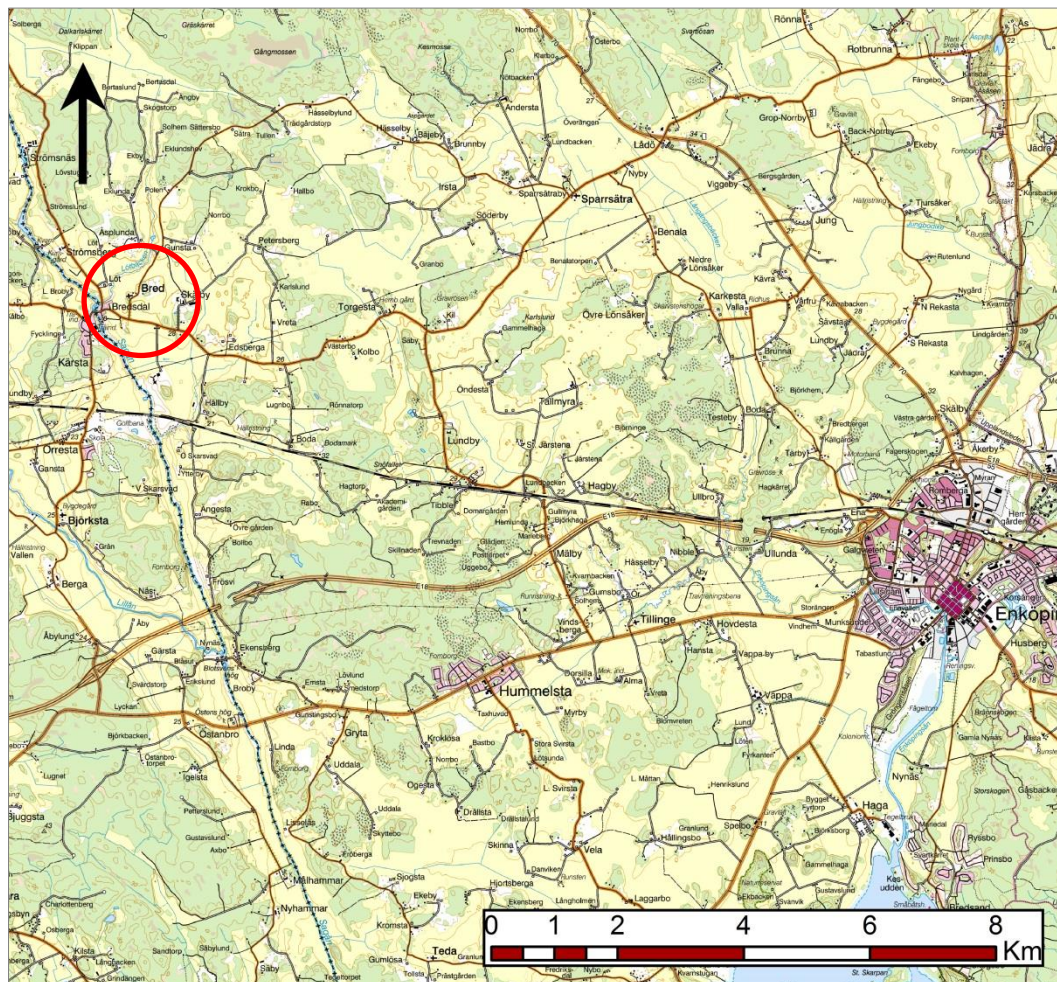
Schaktningsövervakningen vid Breds kyrka har bidragit med ny kunskap kring den medeltida kyrkobyggnadens utbredning.

Inledning

Upplandsmuseets avdelning Arkeologi utförde under maj månad 2016 en arkeologisk schaktningsövervakning vid Breds kyrka i Uppland (figur 1). Arbetet skedde efter beslut från Länsstyrelsen i Uppsala län (dnr 431-6595-14, beslutsdatum 2015-01-28). Arbetet omfattade schaktning för nedläggning av ringledare vid komplettering av åskskydd för Breds kyrka. Länsstyrelsen hade i beslutet bedömt att området runt Breds kyrka var att betrakta som fornlämning. Vid schaktning intill kyrkan kunde äldre övergiva lämningar förväntas så som lämningar från sakristian och vapenhuset. Beställare av arbetet var Enköpings pastorat. För det arkeologiska arbetet svarade Emelie Sunding som även författat denna rapport. I fältarbetet deltog även praktikant Adam Hultberg.

Figur 1. Översikt som visar läget för Breds kyrka nordväst om Enköping. Skala 1:120 000.

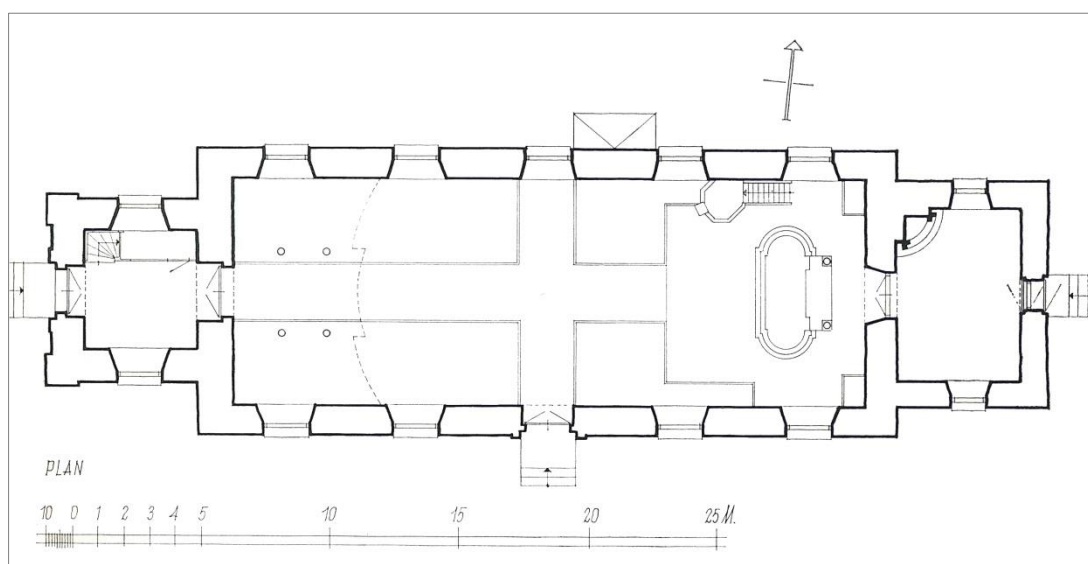
Bakgrund

Breds kyrka ligger ca 19 km nordväst om Enköping (figur 1). Den nuvarande kyrkobyggnaden uppfördes 1836-37 efter ritningar av arkitekt Fredrik Blom som även ritat bland annat Skeppsholmskyrkan i Stockholm (figur 2). Breds kyrka är av nyklassicistisk typ med släta, massiva murar. Från början hade den nuvarande kyrkan en sakristia öster om koret i samma bredd som långhuset. Endast ett år efter uppförandet beslöt man att förlänga långhuset genom att införliva koret och bygga en ny sakristia öster om detta (Blent 1997; Rosell 1973).

På samma plats som den nuvarande byggnaden stod tidigare en medeltida kyrka av sten, vilken revs inför uppförandet av den nya. Hur rivningen har gått till är inte känt eller i vilken omfattning den påverkat den medeltida kyrkans grundmurar. Material från den medeltida kyrkan samt delar av dess inredning nyttjades emellertid till den nya kyrkan (Rosell 1969).

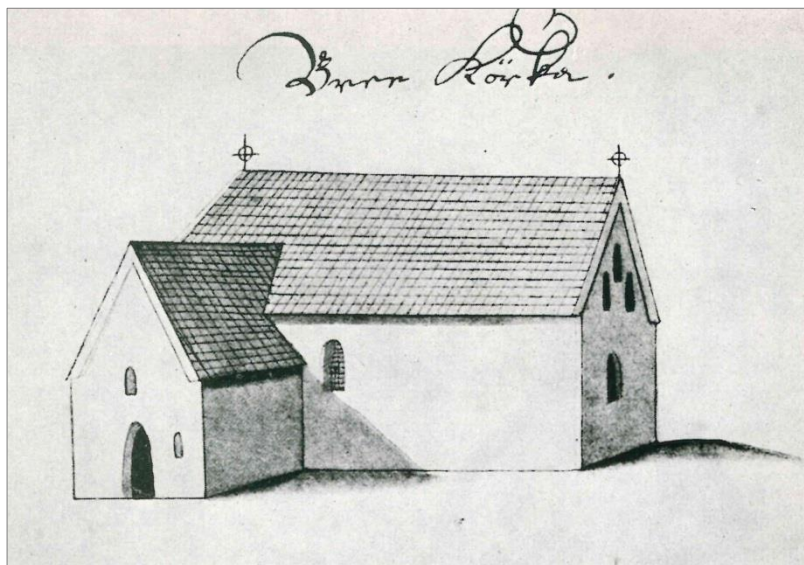
I två avbildningar, Johan Hadorphs från 1681 och Olof Graus från 1748, finns information om den medeltida kyrkans utformning (figur 3 och 4). Viss information finns även i kyrkans handlingar från 1600-talets början.

På arkitekt Fredrik Bloms ritningar till den nuvarande kyrkan finns den medeltida stenkyrkans plan markerad (figur 5). Enligt denna följer den nuvarande det medeltida långhusets mursträckning i söder, väster och norr. På Hadorphs och Graus avritningar finns även ett vapenhus avbildat på södra sidan och enligt kyrkans handlingar ska även en sakristia ha funnits i norr. Den medeltida kyrkan hade en rektangulär form, uppbyggd av gråsten och tegel, en kyrkotyp som var vanlig i Uppland under medeltiden. Troligtvis uppfördes den under 1300-talets början och enligt tradition, återgiven i en skrivelse till Uppsala domkapitel på 1650-talet, ska den ha föregåtts av ett kapell i trä. Enligt skrivelsen ska kapellet dock ha legat på en stenbacke strax ovanför den medeltida stenkyrkan (Rosell 1973; Bonnier 1987).

Figur 2. Breds kyrkas grundplan. Den nuvarande kyrkan byggdes 1836-37. Bild från Rosell (1973).

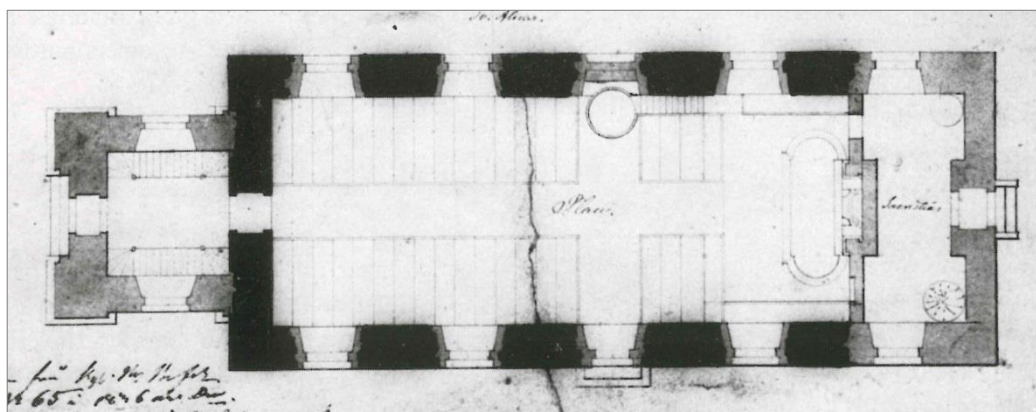

Figur 3. Johan Hadorphs avbildning av den medeltida kyrkan i Bred från 1681. Bilden är en av få källor som kan berätta om den medeltida kyrkans utseende. Från Rosell (1973).

Figur 4. Olof Graus avbildning av den rivna medeltida kyrkan från 1748. Här finns även klockstapeln och bogårdsmuren med sina stigluckor avbildad. Klockstapeln är också den numera rivna. Från Rosell (1973).

Figur 5. Arkitekt Fredrik Bloms ritning till den nuvarande kyrkan där den medeltida kyrkans utbredning finns markerad med svart. Utsnitt från Rosell, 1969.

Syfte, metod och genomförande

Åskskyddet vid Breds kyrka behövde kompletteras genom nedläggande av ny ringledare samt jordplåtar runt kyrkobyggnaden. Enköpings pastorat sökte därför tillstånd för kompletteringen genom anläggande av ringledare på minst 0,3 m djup, runt kyrkan. Tomas Nicklasson, Ackurat Projekt AB var projektledare för arbetet. Arbetet utfördes av Öjdahl Entreprenad AB och Wikmans el.

Målsättningen med den arkeologiska schaktningsövervakningen var att dokumentera eventuella lämningar som skulle komma att beröras av arbetet.

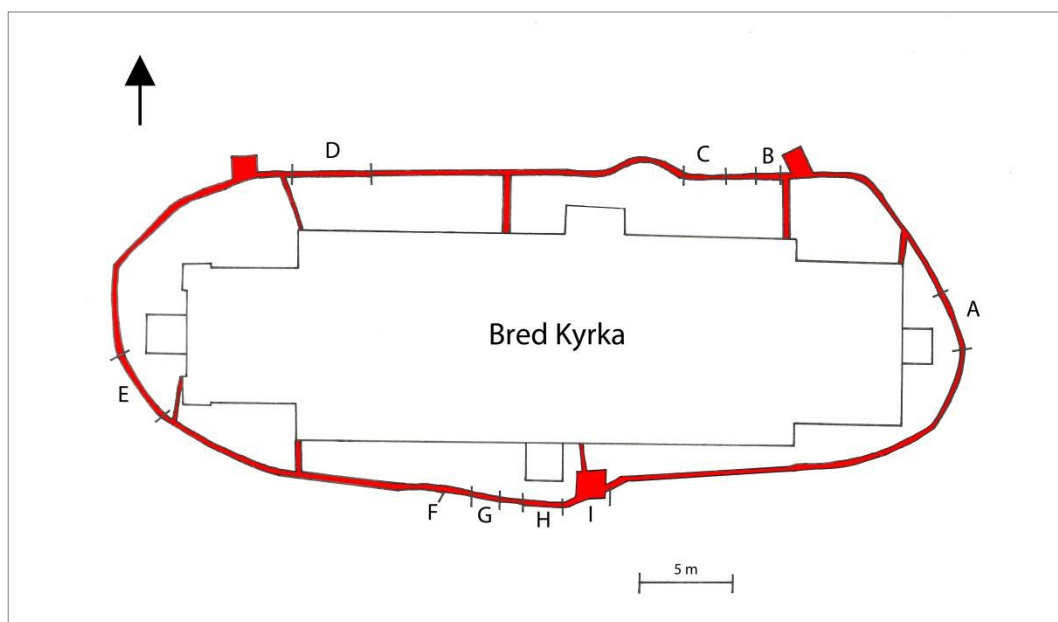
Det arkeologiska arbetet omfattade övervakning av schaktsträckan runt om kyrkobyggnaden. Dokumentationen gjordes genom planritning, beskrivningar samt foton. Fältarbetet genomfördes 2016-05-09 – 2016-05-12. Markarbetet utfördes med en liten grävmaskin. Schaktbredden var 0,3-1,2 m och djupet 0,3-0,5 m.

Figur 6. Pågående schaktningsarbeten vid Breds kyrka under i juni 2016. Foto mot NV.

Undersökningsresultat

Schaktningen påbörjades vid korets södra del och fortsatte norr ut runt koret (figur 5). Schaktet grävdes i huvudsak i grusgången bortsett från den norra sträckan som förlades i gräsytan. Lagerföljden var den samma runt hela kyrkan. Överst fanns i grusgångarna grus, ca 0,1-0,15 m tjockt, med markduk i botten. Under markduken fanns ett brungrått, sandigt gruslager med inslag av kalkbruk och tegelkross. Därunder fanns ett mörkgrått lerlager ned till schaktets botten. På den norra sidan fanns grästorv och matjord ca 0,2 m tjockt, sedan följde samma lager som under grusgångarna. Längs nio partier påträffades i schaktet äldre lämningar (A-I, figur 7).

Figur 7. Plan över Breds kyrka som med schaktet markerat i rött. Längs nio partier påträffades äldre lämningar, A-I. Skala 1:400.

A Raseringslager. I sträckan längs korgaveln förekom i hela schaktet kalkbruk på olika djup. Mitt för koret och norrut fanns en koncentration av kalkbruk, både kross och större bitar (figur 7). Även enstaka tegelbitar och kross fanns i lagret. Detta låg ca 0,3 m under mark och ned till schaktbotten. Enstaka naturstenar förekom också. Kalkbruket och tegelkrosset tolkas som raseringsmaterial från den medeltida kyrkan.

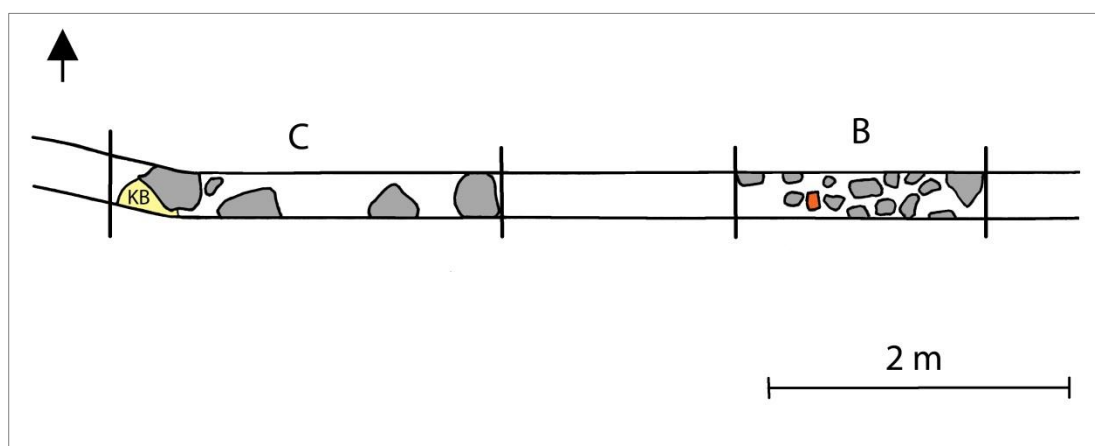

Figur 8. Pågående schaktning längs korgaveln. Här fanns raseringslagret A (figur 6) som innehöll rikligt med kalkbruk och tegelbitar. Foto mot N.

B Stenmur. På ca 0,3 m under mark på kyrkans norra sida påträffades en stenmur (figur 7, 9 och 10). Stenarna var ca 0,1-0,3 m stora. Murbruk påträffades endast i den västra kanten av konstruktionen. I den västra kanten låg även en slät, tillhuggen sten som till synes var rektangulär/kvadratisk då det var ett hörn som syntes (figur 8). Stenen fortsatte in under övriga stenar och in i den norra schaktkanten och det fanns fragmentariska spår av kalkbruk på dess ovansida. Hela stenblockets tjocklek grävdes ej fram men den del som var synlig mätte 0,08 m tjock.

B tolkas som rester av en något klenare mur uppbyggd av natursten.

Figur 9. Planritning som visar stenkonstruktionen B och murresterna C som påträffades vid schaktning norr om kyrkobyggnaden. Skala 1:50.

Figur 10. Stenkonstruktionen B som påträffades i schaktet norr om kyrkan. Foto mot Ö.

Figur 11. I västra kanten av stenkonstruktionen B fanns en slät tillhuggen sten Foto mot Ö.

C Stenmur. Längs kyrkans norra sida påträffades resterna av en stenmur ca 1,4 m väst om B (figur 7 och 9). Murresterna låg ca 0,15–0,3 m under mark och låg tillsynes i nord-sydlig riktning. Muren bestod av större stenar, ca 0,24–0,45 m stora, huggna naturstenar (figur 12). Både ovan och mellan stenarna fanns rikligt med kalkbrukskross vilket delvis rensades bort. Det fanns även kalkbruk sittande kvar mot några av stenarna. Muren var ca 2,7 m bred och låg ned till schaktbotten, sannolikt fortsatte den något djupare.

Eventuellt kan det vara resterna av en östmur/kormur till den äldre kyrkan. Murresterna skulle eventuellt även kunna höra samman med stenkonstruktionen B och då utgöra rester av den medeltida sakristian.

Figur 12. Murresterna C som påträffades i schaktet norr om kyrkobyggnaden. Foto mot V.

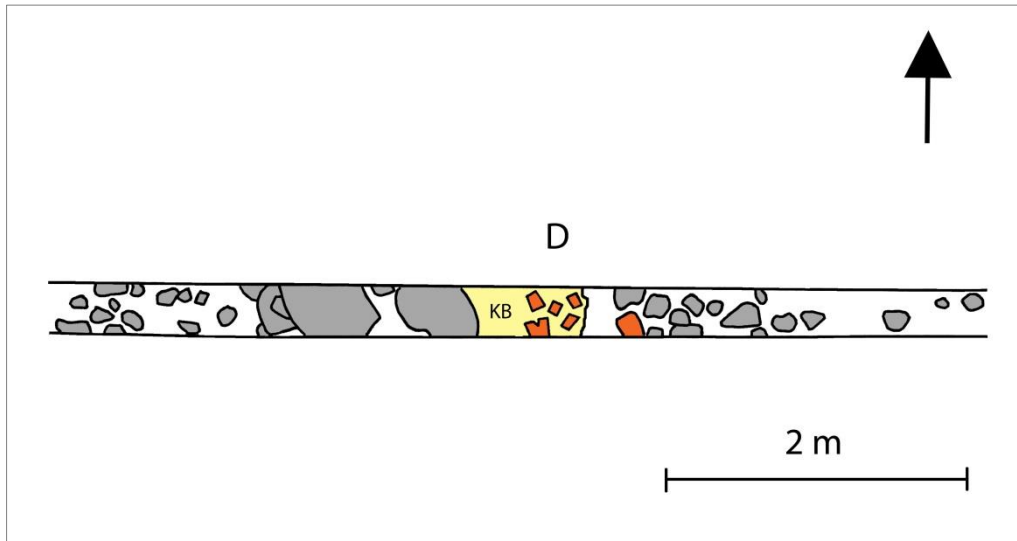

Figur 13. Översikt med stenkonstruktionen B närmast i bild och murresterna C bortanför. Foto mot V.

D Stenmur. Längs den västra delen av långhusets norra mur påträffades i schaktet murrester (figur 7). De utgjordes av mindre stenar, ca 0,08-0,15 m stora, kalkbruksrester och enstaka tegelbitar (figur 14 och 15). Dessa låg ca 0,2-0,4 m under mark. Längs denna sträcka fanns mot väst ett parti med större stenar, ca 0,4-0,7 m stora, som låg ca 0,15–0,2 m under mark (figur 14 och 16). Upp mot den östra av dessa större stenar fanns kalkbruk. Det gick inte att säkert avgöra murens riktning.

Murresterna hör sannolikt samman med B och C och skulle kunna vara rester av en västmur. De större stenarna kan möjligen representera murens ursprungliga läge medan de mindre stenarna och teglet utgör utrasade delar. Eventuellt kan D annars vara rester av den medeltida kyrkans norra mur.

Figur 14. Planritning som visar murresterna D som påträffades i schaktet norr om kyrkan. Skala 1:50.

Figur 15. Murresterna D. Foto mot V.

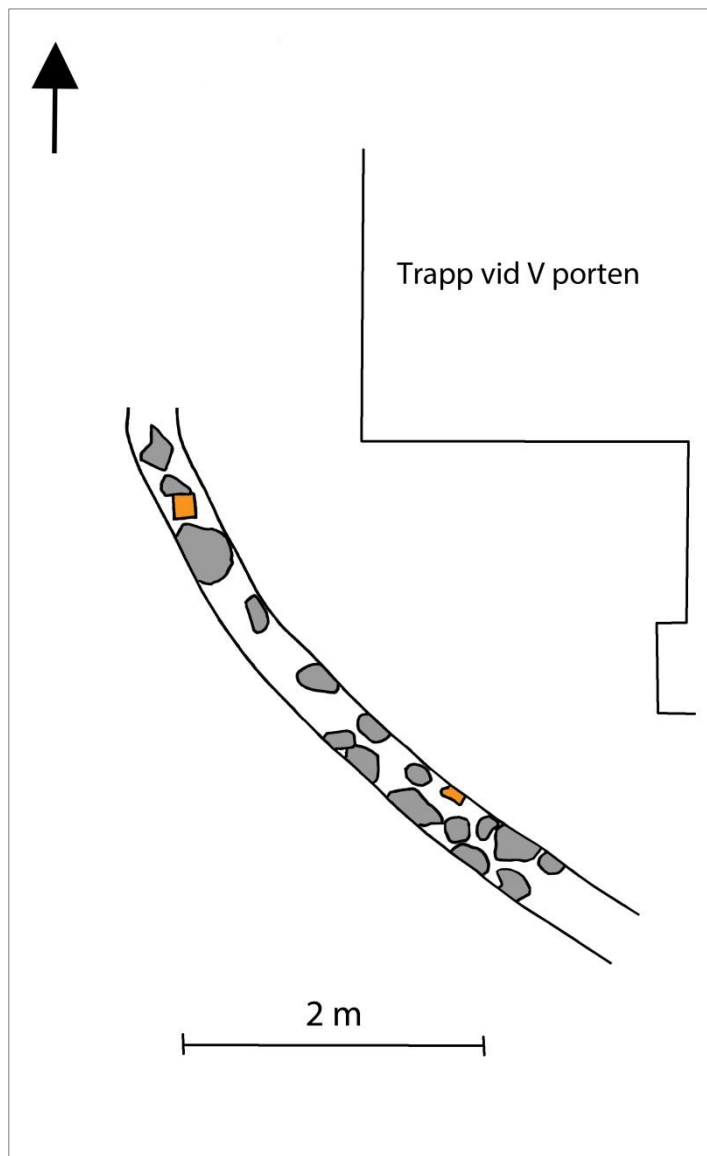

Figur 16. Närbild på de större stenarna i murresterna D. Foto mot Ö.

E Rasering. I sträckan längs kyrkans västra gavel påträffades flera tätt liggande stenar (figur 7 och 17). Dels utgjordes de av några större stenar, ca 0,2-0,4 m stora, samt mindre, tätt lagda, stenar, ca 0,08-0,18 m stora (figur 18). Bland stenarna fanns även kalkbruk och enstaka tegelbitar (figur 19). Stenarna påträffades ca 0,1-0,15 m under mark.

Även dessa stenar tolkas höra till den rivna medeltida kyrkobyggnaden. Möjligen utgör de resterna av en raserad mur.

Figur 17. Planritning som visar raseringen E som påträffades i schaktet längs kyrkans västra gavel. Skala 1:50.

Figur 18. Raseringen E i schaktet längs västgaveln. Foto mot SÖ.

Figur 19. Detalj av den södra delen av E.

F Formtegel. I schaktsträckan längs kyrkobyggnadens södra sida påträffades en formtegelsten (figur 7). Tegelstenen påträffades vid schaktningen och kan den inte knytas till någon konstruktion. Se *Fynd*, sidan 17.

G Stenkonstruktion. I schaktet på kyrkans södra sida påträffades en stenkonstruktion bestående av slåthuggna stenar ca 0,3-0,4 m långa (figur 7 och 20). Vid framrensning syntes en hålighet under stenarna. Inget kalkbruk fanns vid stenarna.

Konstruktionen fortsatte i schaktkanten, in mot kyrkobyggnaden och kan vara en del av det medeltida vapenhuset (figur 20).

Figur 20. Stenkonstruktionen G som påträffades i schaktet på kyrkobyggnadens södra sida.

H Stenar. Längs kyrkans södra sida fanns i den norra schaktväggen flera tillhuggna gråstenar, ca 0,15–0,3 m stora (figur 7 och 21). Inget bruk fanns vid stenarna. De låg något lösa och inte helt kant-i-kant. Eventuellt var stenarna utrasade delar av den medeltida kyrkan.

Figur 21. Stenarna H som fanns i den norra schaktkanten på kyrkans södra sida. Foto mot Ö.

I Stenar. Vid schaktning öster om trappen till den södra ingången påträffades två större stenblock ca 0,1 m under mark (figur 7 och 22). Blocken var ca 1,0-1,2 m stora. Båda togs bort för att ge plats åt en plåt.

Möjligtvis kan de vara grundstenar till den medeltida kyrkan.

Figur 22. De två stenblock som påträffades öster om trappen på kyrkans södra sida. Foto mot N.

Fynd

I schaktsträckan längs kyrkobyggnadens södra sida påträffades en formtegelsten, F1. Tegelstenen påträffades i schaktmassorna och kan inte kopplas till någon konstruktion.

Fnr	Material	Sakord	Kontext	Längd cm	Bredd cm	Tjocklek cm	Ant.	Beskrivning
1	Bränd lera	Formtegel	Lösfynd vid schaktning	29,5	13,5	8,5	1	En hel formtegelsten påträffad i samband med schaktningen på Breds kyrkas södra sida.

Figur 23. Fyndtabell.

Figur 24 och 25. F1, en formtegelsten påträffad i samband med schaktningen på kyrkobyggnadens södra sida. Tegelstenen är 29,5x13,5x8,5 cm stor.

Slutdiskussion

De avbildningar som finns av den medeltida kyrkan i Bred, Johan Hadorphs från 1681 och Olof Graus från 1748, visar att kyrkan haft ett vapenhus i söder. Enligt kyrkans handlingar från 1600-talet ska även en sakristia ha funnits på långhusets norra sida.

De nu påträffade murarna gör att uppgifterna om att den nuvarande kyrkan ska ha samma utbredningar som den medeltida kan ifrågasättas. Murarna som påträffats representerar sannolikt rester efter både långhus, sakristia och vapenhus. Schaktets begränsade bredd gör det svårt att säker tolka murarnas riktningar och storlek. Dock var både stenkonstruktionen B och murresten C väl avgränsade i öst och väst, vilket indikerar att de haft en nord-sydlig riktning. Eventuellt skulle de kunna utgöra resterna efter sakristians västra respektive östra murar. Murpartierna skiljer sig dock åt både i storlek och i sammansättningen. Murresterna D som också påträffades på norra sidan om kyrkan skulle antingen kunna vara rester efter en västgavel eller en nordmur. Det raseringsmaterial som fanns i schaktet väster om kyrkan, E, är sannolikt rester av en riven mur från den medeltida kyrkan och kan tyda på att den sträckt sig längre åt väster än den nuvarande.

På den södra sidan påträffades ingen regelrätt mur men tre partier med stenar som samtliga sannolikt hör till den medeltida kyrkobyggnaden. Även det raseringslager som fanns öster om korgaveln tolkas härröra från den rivna kyrkobyggnaden.

Det finns även en möjlighet att vissa av de murpartier och stenar som fanns i schaktet kan höra till det ännu äldre träkapellet som enligt tradition funnits på platsen. Av den enda skriftliga källa som nämner träkapellet framgår dock att det har legat på en stenbacke strax ovanför den efterföljande salkyrkan.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det vid Breds kyrka finns både kulturlager och äldre konstruktionsrester med koppling till den medeltida kyrkan bevarade under mark.

Administrativa uppgifter

Plats: Breds kyrka, Breds socken, Enköpings kommun, Uppsala län.

Fornlämningstyp: Kyrkotomt.

Undersökningstyp: Arkeologisk schaktningsövervakning.

Orsak till undersökning: Markarbeten i samband med komplettering av åskskydd.

Uppdragsgivare: Enköpings pastorat.

Fältarbetsperiod: 9-12 maj 2016.

Upplandsmuseets projektledare: Emelie Sunding.

Upplandsmuseets diarienummer: Ar-103-2015.

Upplandsmuseets projektnummer: 8537.

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-6595-14, 2015-01-28.

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv.

Fynd: Förvaras i Upplandsmuseets magasin i väntan på fyndfördelning.

Referenser

Blent, K (red). 1997. *Vägvisare till kyrkorna i Uppsala län*. Länsstyrelsen i Uppsala län, Upplandsmuseet och Uppsala stift

Bonnier, A C. 1987. *Kyrkorna berättar. Upplands kyrkor 1250-1350*. Upplands Fornminnesförenings Tidsskrift 51. Uppsala.

Rosell, I. 1969. *Sparrsätra och Bred*. Sveriges kyrkor. Uppland. Band XI:3. Stockholm.

Rosell, I. 1972. *Breds kyrka*. Kyrkoberskrivning. Upplands kyrkor 156. Strängnäs.

